

Darülfünundan İstanbul Üniversitesine Resmî İdeolojinin Yükseköğretime Etkisi

Abdulvahap Akinci¹ 

Darülfünundan İstanbul Üniversitesine Resmî İdeolojinin Yükseköğretime Etkisi	The Effect of Official Ideology on Higher Education from Darülfünun to Istanbul University
<p>Öz</p> <p>Modern devletler, vatandaşlarını inşa etmek, onlara bir kimlik vermek için eğitimi araç olarak kullanmıştır. Osmanlı Devleti de Avrupa'daki gelişmelere kayıtsız kalamazdı. Özellikle milliyetçiliğin gelişmesi ve ülkede farklı etnik, dinsel kökenden toplulukları etkilemeye başlaması ve ülkenin parçalanma kaygısı, ortak bir Osmanlı kimliği inşası için adımların atılmasını zorunlulaştırmıştı. Bu çalışmanın amacı, Tanzimat döneminden erken Cumhuriyete uzanan süreçte resmî ideolojinin yükseköğretime etkisinin irdelenmesidir. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'nde yükseköğretim sisteminin gelişimi Darülfünun özelinde incelenmiştir. Cumhuriyet dönemiyle, yükseköğretim sistemindeki dönüşüm incelenerek, arkasında yatan ideolojik amaçlar değerlendirilecektir. Nitel araştırmanın tarihsel yönteminden yararlanılan çalışmanın temel bulgusu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde oluşturulan yükseköğretim kurumlarının dönemin resmî ideolojisini yansıttığıdır.</p>	<p>Abstract</p> <p>Modern states have used education as a tool to build their citizens and give them an identity. The Ottoman Empire could not remain indifferent to the developments in Europe. In particular, the development of nationalism and the fact that it started to affect communities from different ethnic and religious backgrounds in the country, and the country's concern for disintegration made it necessary to take steps to build a common Ottoman identity. The main purpose of this study is to examine the effect of official ideology on higher education in the process from the Tanzimat period to the early Republic. Within the scope of the study, the development of the higher education system, the "Darülfünun", in the Ottoman State was examined. The transformation in the higher education system during the Republican period will be examined and the ideological goals behind will be evaluated. The main finding of the study, which benefited from the historical method of qualitative research, is that the higher education institutions established in the Ottoman and Republican periods reflect the official ideology of the period.</p>
Anahtar Kelimeler: Darülfünun, Okul, Milli Kimlik, Osmanlı Eğitim Sistemi, İstanbul Üniversitesi	Keywords: Darülfünun, School, National Identity, Ottoman Education System, Istanbul University
JEL Kodları: I23, I20, I21	JEL Codes: I23, I20, I21

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma, bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Yazarın makaleye katkısı %100'dür.
Çıkar Beyanı	Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, abdulvahap.akinci@kocaeli.edu.tr

1. Giriş

Üniversite kurumunun tarihsel gelişim süreci uzun yüzyıllar içerisinde gerçekleşmiştir. Avrupa’da üniversitelerin temeli Orta Çağdaki “*studium generale*” olarak isimlendirilen kurumlara kadar gitmektedir. Bu kurumlarda ruhban kadrolarının yanında devlet işlerinde çalışacak görevliler de eğitilmekteydi. Önceleri *studium generale* öğretmen ve öğrencileri tarafından bir nevi lonca olarak örgütlenen yapılara “üniversite” ismi verilmekteydi. Fakat zamanla bu kavram yükseköğretim kurumlarını tanımlamak için kullanılmaya başlandı. Üniversiteler, siyasi irade veya kilise tarafından verilen yetkiyle eğitim hizmeti vermekteydiler. Öğrencilerden alınan ücretle, özerk olarak varlıklarını sürdürdüler. 11. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında salt eğitim ile sınırlı etkinlik göstermişlerdi. Batı’da 16. yüzyıldan başlayarak ortaya çıkan hümanizm, aydınlanma, Rönesans ve reform hareketleri ile bilim ve sanayi alanında yaşanan değişim ve dönüşümlerin içinde Orta Çağ üniversitesi yer almamıştır. Söz konusu alanlardaki atılımların büyük bölümü üniversitelerin dışında gelişmiştir. Üniversitelerde 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında ciddi bir dönüşüm gerçekleşti ve söz konusu değişim ve dönüşümün bir parçası olmaya başladı. Üniversiteler sadece eğitim veren kurumlar olmaktan çıkarak, aynı zamanda bilimsel araştırmalar yapmaya ve bilgi üretmeye başladılar (Bermek, 2010: 7).

Osmanlı Devleti’ndeki eğitim, sanayi öncesi dönemin imparatorluk anlayışı ve imkânlarına uyumlu olarak oluşturulmuştu. Geleneksel eğitim, az sayıdaki kişinin eğitilmesine ve ihtiyaç duyulan küçük bir üst sınıfın oluşturulmasına yönelik faaliyet gösteriyordu. Bu bağlamda eğitim kurumları temel olarak ilmiye sınıfını ve yönetici sınıfı yetiştirmek amacıyla faaliyet vermekteydi. İlmiye sınıfının yetiştirilmesi Medreselerde gerçekleşirken, askeri sınıfı Enderun’da eğitiliyordu. Osmanlı eğitim sistemi ile Batılı eğitim kurumları 1600’lü yıllara gelinceye kadar belli bir denge içerisindeydi. Fakat Batıda bilimsel alandaki gelişmeler sonrasında bu denge bozulmaya başladı (Tekeli, 2010: 19-20).

Modern ulus devletlerin inşa süreçlerinde eğitim konusu temel bir işlev görmüştür. Geleneksel aidiyet anlayışının terk edilmesi ve yerine yeni bir aidiyetin inşası bir zorunluluk olarak görülmekteydi. Geleneksel devlet yapılarında farklı etnik ve dinsel köklerde topluluklar aynı devletin yönetiminde yaşayabiliyorlardı. Bireylerin aidiyetinde belirleyici olan, ait oldukları dini topluluktaki. Kişiler kendilerini içinde buldukları dini toplumla tanımlamaktaydılar. Devlet aygıtı ile bireyler arasında bugünkü anlamda bir duygusal bağ mevcut değildi.

Modern devletler kendi vatandaşını inşa etme yoluna gittiler. Ülkenin farklı bölgesinde yaşayan farklı etnik ve dini özelliklere sahip insanlar, devletin kendilerine sunduğu kimlikle şekillendirilmeye çalışıldı. Ülke genelinde okullaşmanın yaygınlaşması ve aşamalı olarak zorunlu eğitime geçilmesi ile birlikte, devletin resmi dili ülke genelinde öğretildi ve diğer dillerin zamanla yok olması sağlandı. Önce devletler oluştu, sonra kendi milletlerini inşa ettiler.

Hem büyüyen bürokrasi ağı hem de sanayinin ihtiyaç duyduğu donanımlı personelin yetişmesi için de eğitim alanında ciddi bir dönüşüm zorunlu hale gelmişti. Bu bağlamda yükseköğretim kurumlarına da büyük işler düşüyordu.

Fransız ihtilalinin etkileri hızla yayılmaktaydı ve bu durum bir süre sonra Osmanlı Devleti’nde yaşayan özellikle gayrimüslimlerde ciddi etkiler yapmaya başlamıştı. Ülkenin modern bir devlete dönüşmesi ve devlete bağlı vatandaşın inşası bir zorunluluk haline

gelmişti. Bu bağlamda ilk etapta askeriye ve tıbbi eğitim veren kurumlar kurulduktan sonra, aşamalı olarak okullaşma yaygınlaştırıldı. Bu okullarda hem ihtiyaç duyulan elemanlar yetişmiş olacak, hem de “Osmanlı” kimliği inşa edilmiş olacaktı. Zamanın siyasi koşulları ile uyumlu olarak açılan okullar ve bu okullardaki müfredatta değişiklikler kendini göstermeye başladı.

Cumhuriyetin ilanından sonra, yeni rejimin hedefleriyle uyumlu bir üniversite yapılıncası zorunlu görüldü ve bu yönde adımlar aşamalı olarak atıldı. Rejimin ortaya koyduğu gerek “Tarih Tezi” gerekse “dil” politikası ve rejimin ilkeleri ile uyumlu yeni nesillerin yetiştirilmesi amaçlandı.

Bu çalışmada, tarihsel olarak nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak, konu ile ilgili literatür taraması yapılarak, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yükseköğretim kurumlarının gelişim ve dönüşümü irdelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Akıncı (2011) ve Akıncı (2014) tarafından kaleme alınan çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu bağlamda, çalışmada öncelikle Osmanlı Devleti’nde yükseköğretim sisteminin oluşumu ve Cumhuriyet dönemine etkisi ele alınmakta, Cumhuriyet sonrası dönemde yükseköğretimde meydana gelen değişim ve dönüşüm irdelenmektedir.

2. Osmanlı Devleti’nde Eğitim

Modern devletlerin ve dolayısıyla millî kimliklerin inşasında en fazla faydalanılan araçların başında okul ve askerlik gelmekteydi. Askerlik için ülkenin farklı bölgelerinden gelenlere ortak bir kimlik aşılancmaya çalışılmaktaydı. Ortak normlar ve değerler uğruna mücadele edildiği aşılancmaya çalışılmıştır.

Özellikle resmi dil, millî kimliklerin inşası bağlamında çok büyük bir önem taşımaktaydı. Dil, vatandaşlığın ön koşulu olarak ortaya çıkmaktaydı. Ülkede yaşamakta olan ve farklı dilleri kullanan insanlar, ortak dil vasıtası ile tek ulus haline dönüştürüldü. Yine aynı şekilde, 1880’lerden itibaren ABD’de okullarda bağlılık yemini her gün yapılmaya başlandı (Hobsbawm, 2005: 167-168). Hem resmi dilin ülke genelinde kullanılabilir olması hem de bayrağa bağlılık yemininin öğretilip, aşılancması ve her gün okunması ancak yaygınlaştırılan okullarla mümkün olabilmıştır.

Okullar yoluyla bireylere sadece belli bilgiler aktarılmakla kalıncmaz, aynı zamanda belli ideolojilerin taşıyıcısı olarak da önemli bir işlev görürler. Toplumsal hayatta meydana gelen değişiklikler, eğitim kurumlarında da kendini gösterir. Toplumda meydana gelen yeni yapının yeniden üretimi ve toplumdaki dönüşümün gerçekleşmesinde de okul belirleyici bir konuma sahiptir. Tekeli’ye göre (1985: 456), Osmanlı toplumsal hayatında da 19. yüzyılda çok büyük değişiklikler ortaya çıkmıştı. Meydana gelmiş olan değişimle uyumlu bir şekilde eğitim kurumlarının da dönüşmesi bir zorunluluktandı. Eğitim kurumları toplumdaki değişimle uyumlu hale getirildi.

Türk/İslam dünyasında medreselerin geçmişi uzun bir süreci kapsamaktadır. Her ne kadar “medrese” isminin kullanımı ilk olarak IX. yüzyıla kadar geri gitse de devlet eliyle kurulmaları Karahanlılar döneminde (X. yy.) gerçekleşmiştir. Medreselerin gelişmesinde en belirleyici dönem, Büyük Selçuklu Devleti’nin hüküm sürdüğü dönemdir. Özellikle “Nizamiye Medreseleri” bu bağlamda doruk noktası olma özelliği taşımaktadır. Medreselerde akli ilimlerin yanında nakli ilimler de okutulmaktaydı. (Arslan, 2021a: 26-27). Fatih Sultan Mehmet zamanında açılmış olan Sahn-ı Seman Medresesi eğitimin kalitesi bağlamından oldukça ileri bir noktadaydı. Bu medresede, ilahiyat, edebiyat, hukuk, felsefe, riyaziyat ve tıp alanında dersler okutulmaktaydı. Her ne kadar eğitim ve bilim anlamında 16. yüzyıla kadar önemli katkı sağlamış olsa da medreselerin 16. yüzyıldan itibaren bozulmaya başladığı söylenebilir. Bu

süreçte Batılı kurumlardan daha iyi noktada olan eğitimin, gerilediği gözlemlenmiştir. Medrese sistemindeki bozulma kendini en fazla müderrisliğe atanma yöntemi ile usulsüz mezuniyetlerde göstermektedir. Medreselerdeki bozulmaya dair hazırlanan layihalar ve padişaha sunulan raporlara rağmen bu bozulmanın önüne geçilememiştir (Şimşek, 2016: 132-133).

Medreseler, kuruluş ve gelişme süreçlerinde başarılı eğitim vermiş olsalar da zamanla eski konularından uzaklaşmış, örgün eğitim-öğretim kurumu olma özelliğini kaybetmiştir. Zamanla medreselerin yüksek kısımlarında sadece İslam hukuku eğitimi verilmeye başlanmış yani dini alanlarda bile daralmaya gidilmiştir. Söz konusu gelişmeler ülkenin ihtiyaç duyduğu elemanların temini için medrese dışında, Avrupalı tarzda eğitim veren kurumların kurulmasının yolunu açmıştır. Avrupalı tarzda eğitim veren okullar 18. yüzyılın sonundan itibaren askeri okullar kurularak başlatılmış ve süreç Batılı tarzda eğitim veren ilk, orta ve lise seviyelerinde okulların açılmasına ve nihayetinde Avrupalı çerçevede bir üniversitenin açılması ile devam etmiştir (Gencer ve Arslan, 2004: 1).

Osmanlı Devleti'nde medrese eğitimi dışında laik eğitim veren ilk eğitim kurumu 1773'te kurulan "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun" olmuştur. Daha sonra "Mühendishane-i Berri-i Hümayun" kuruldu. "Tıbbiye" 1827'de "Harbiye" ise 1834'te kuruldu. Laik eğitim veren söz konusu kurumlar daha sonraki yıllarda faaliyete geçecek olan Batılı anlamda üniversitenin temellerini oluşturmuştur (Başkan, 2001: 24).

Tanzimat Fermanı sonrası dönemde Osmanlı Devleti'nde yönetim anlayışında köklü değişiklikler oldu. Bürokrasinin etkinliği hızla arttı ve ihtiyaç duyduğu yetişmiş elemana olan ihtiyaç da bununla orantılı olarak hızla yükseldi. Enderun ve medreseler, bürokrasinin ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştirmekte yetersiz kalmaktaydılar. Söz konusu ihtiyaca cevap vermesi amacıyla yeni eğitim kurumları kurulmalıydı. Bu okullarla sadece askeri-sivil bürokrasinin değil, bununla birlikte yargı bürokrasisinin de ihtiyaç duyduğu iyi yetişmiş elemanlar temin edilecekti (Tekeli, 1985: 457).

Tanzimat öncesi dönemde ülkede üç tür okul mevcuttu. Bunlar, Müslümanların, gayrimüslim cemaatlerin ve yabancıların açmış olduğu okullardı. Her ne kadar Tanzimat Fermanı'nda eğitime dönük bir atıf olmasa da söz konusu dönemde eğitim alanında önemli adımlar atıldı (Koçak, 1985: 485).

Tanzimat döneminde laik okullar da açıldı. Söz konusu eğitim kurumlarında okutulan kitapların içeriği de farklılıklar taşımaktaydı. Bunun doğal sonucu olarak toplumda farklı dünya görüşüne sahip bireyler yetişmiştir. Farklı dünya görüşü temelinde eğitim veren kurumlar, toplumda ortak bir kimliğin inşasını imkânsızlaştırmıştır. Bu süreç sonucunda ülkede mektepli-medreseli ayrımı net bir şekilde ortaya çıktığı gibi, iki farklı ve birbirine tezat oluşturan dünya görüşüne sahip aydın sınıfı da ortaya çıkmış oldu. Söz konusu dönemde modern okulların yaygınlaşmasında iki temel engelle karşılaşılmıştır: Bir taraftan ekonomik kaynakların kıtlığı diğer taraftan da modern eğitim verecek yetişmiş yeterli öğretmenin olmaması (Özkalp, 2008: 185).

2.1. Darülfünunun Kuruluşu

Osmanlı Devleti çöküşü engellemek için bazı adımlar atması ve reformlar gerçekleştirmesi gerektiğini fark etmişti. İlk etapta askeri anlamda yapılacak reformların yeterli olacağı düşünüüyordu. Orduya teknik subay yetiştirmek amacıyla 18. yüzyılın ikinci yarısında deniz ve kara mühendishaneleri açıldı. 19. yüzyılın ilk yarısında askeri tıp okulları ve Harbiye açılmıştır.

Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde sivil okullar açılabilmiştir. Fakat bu okulların açılmasının nedeni, devlet hizmetinde çalıştırılacak olan hekim, mühendis, idareci, ormancı gibi elemanlar olduğu için, bunların “sivil” oldukları da tartışmalıdır (Dölen ve Yıldırım, 2003: 3).

Sultan Abdülaziz, eğitimin sorunları ile ilgilenmiş ve 1845’te yayınladığı bir fermanla Muvakkat Meclisi Maarifi kurmuştur. Avrupalılaştırma yolunda bir Darülfünun kurma düşüncesi Muvakkat Maarif Meclisi tarafından ilk defa 1845’te dile getirilmiştir (Gencer ve Arslan, 2004: 1). Her ne kadar Darülfünun fikri ortaya atılmış olsa da henüz daha niteliği muğlaktı. Söz konusu muğlaklığa 21 Temmuz 1846’da yayınlanan bir resmi bildiri yoluyla netlik kazandırılmış ve Darülfünun kavramı tanımlanmıştır. Bu bildiriye göre;

a) İstanbul’da bir Darülfünun kurulacak.

b) Darülfünun üçüncü eğitim-öğretim kademesi olarak, orta eğitimin yani Rüştiyelerin üzerine oluşturulacaktır.

c) Darülfünunda her çeşit ilim ve fen öğretilcektir.

d) “ikmâl-i kemâlât-ı insaniye” için Darülfünunda gerekli bütün ilimler okutulacaktır.

e) Osmanlı bürokrasisinde yer alacak olanlar da Darülfünunda okuyacaklardır (Gencer ve Arslan, 2004: 2).

Söz konusu bildiriden de anlaşılacağı gibi Darülfünunun kuruluşunun öncelikli gayesi bürokrasiye ihtiyaç duyduğu elamanları yetiştirmekten ziyade insanlığın var oluş gayesine uygun olan kâmil insanı yetiştirmektir (Arslan; 2007: 10; Candemir, 2008: 144).

Muvakkat Meclisi Maarifi eğitimin batı ülkelerinde olduğu gibi ilk, orta ve yüksek okul şeklinde oluşmasını, yatılı bir Darülfünun açılmasını ve Darülfünunda okutulacak kitapları hazırlaması amacıyla Encümen-i Daniş kurulmasını kararlaştırdı. Meclis-i Maarif-i Umumiye’de bu görüşte mutabık kaldıktan sonra 1851’de bir irade-i seniye ile Encümen-i Daniş kuruldu (Özkan, 2015: 85).

Darülfünun kurulması fikri Osmanlı Devleti’nde her ne kadar 19. yüzyılın ortalarında gündeme gelmiş olsa da, bu süreç uzun zaman almıştır. Darülfünun kurmaya dönük karar 1846’da verilmiş ve binasının temeli de atılmış olduğu halde, bina kısmen 1861’de tamamlandı. Fakat söz konusu binanın Darülfünun için büyük olduğu düşünülmüş ve bir kısmı Maliye Nezareti’ne devredildi. Bina 1865’te tamamlanınca, tamamı Maliye Nezareti’ne verildi. Darülfünun için başka bir binanın yapımına 1865’te başlandı ve 1869’da tamamlandı. Söz konusu bina günümüzde Basın Müzesi (Çemberlitaş’ta) olarak kullanılmaktadır (Gencer ve Arslan, 2004: 3). Darülfünununun öğretim elemanı ihtiyacını karşılamak amacıyla iki öğrenci eğitim amacıyla Paris’e gönderildi (Gencer ve Arslan, 2004: 4).

Darülfünun binasının açılışı zaman alacağı dikkate alınarak, okulun resmi açılışına kadar geçecek sürede bazı derslerin halka açık konferanslar şeklinde yapılmasına karar verildi. İnşaatı devam eden binanın bazı bölümleri dersane şekline dönüştürülerek 13 Ocak 1863’te konferanslara başlandı. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye âzâsından olan Edhem Paşa’nın büyük çabasıyla 4000 ciltlik bir kitaplık kuruldu. Konferanslar 1965’e kadar düzenli bir şekilde devam etti. Söz konusu kitapların büyük bölümü Fransızca’yı. Okulda bir kimya ve fizik laboratuvarı kuruldu. Bina Maliye Nezareti’ne devredilince, Nuri Paşa Konağı’na taşındı. 1965’te çıkan bir yangında konakla birlikte ders araç-gereçleri ile kitaplar yandı. Darülfünun henüz düzenli

derslere bile başlayamadan ve konferans tarzı derslerle sınırlı bir deneme olarak kaldı ve böylece Darülfünun kapanmış oldu (Gencer ve Arslan, 2004: 4-5; Akyüz, 2001: 154).

Sultan Abdülaziz tarafından eğitim alanında arzu ettiği gelişmelere dönük çalışması amacıyla özel bir heyet oluşturuldu. Bu heyet, genel eğitim-öğretim programını hazırlayacaktı. Heyet tarafından yapılan çalışmaları temel alarak “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” yayımlandı. Nizamname bir Darülfünun kurulmasını ve ulemanın kontrolünde bulunan okulların devletin kontrolüne geçirilmesini ve okulların sayısının arttırılmasını öngörmekteydi. Bu bağlamda ilkokul parasız ve zorunlu yapıldı. Söz konusu dönemde henüz ortaöğretim kurumları mevcut değildi. Yine ücretsiz olacak şekilde ve ortaöğretim kurumu olarak rüştiyeler açılacaktı (Engelhardt, 1999: 80-81). Osmanlı devleti, Avrupa’daki devletleri örnek alarak zorunlu eğitim yoluyla kendi makbul vatandaşlarını inşa etmeleri gibi kendi vatandaşını inşa edecekti.

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin hazırlanmasında Fransız Eğitim Bakanı Victor Duruy tarafından 1967’de hazırlanan ve Osmanlı eğitim kurumlarının sistemleştirilmesini ön gören ve fen, hukuk, tarih ve idare bölümlerinin de içinde olacağı bir üniversite kurulmasını da içeren taslağı etkili olmuştur (Gencer ve Arslan, 2004: 5). Nizamname, İstanbul’da bir Darülfünun kurulmasını öngörmekteydi (Özkan, 2015: 90). Darülfünun-ı Osmanî, nizamnamede öngörüldüğü gibi kuruldu. Darülfünunda eğitim üç yıl olarak belirlenmişti. Bunun istisnasını öğretmenler oluşturmaktaydı. Onların eğitimi dört yıl sürecekti. Hoca olacaklar için sınavda başarılı olmak yeterli değildi, ayrıca tez hazırlamak zorunlu tutulmuştu. Her ne kadar eğitim dilinin Türkçe olacağı belirlenmiş olsa da ders verecek Türkçe bilen yeterli öğretmen bulununcaya kadar Fransızca dersler de verilebilecekti. O günün koşullarında toplumsal yapı bu tarzda bir eğitim için gerekli olan gelişme seviyesine ulaşmamıştı. Bunun en basit göstergesi, okula yeni başlayan öğrenciler arasında yazı yazmakta bile zorlananların bulunmasıydı. (Dölen, 1985: 476).

Darülfünunda okumak isteyen binden fazla öğrenciden 450’den fazlası kabul edilmiştir. 20 Şubat 1870’te Darülfünun-i Osmani açıldı. Darülfünun kendi binasında eğitim vermekteydi. Bu dönemde Batı’dan ve özellikle de Fransa’dan hümanizm ve pozitivizm ile ilgili kitaplar kütüphaneye getirilmişti. Bu süreçte Müdür Hoca Tahsin Efendi, fen bilimleri ile ilgili yaptığı deneylerden dolayı görevinden uzaklaştırılmıştı. Söz konusu ikinci Darülfünun 1873’te kapatılmıştır (Dölen, 2008: 1). Darülfünun bir taraftan fazla laik olarak görülüyor ve ulemanın saldırısına uğruyordu, diğer taraftan ise Darülfünunun en büyük destekçisi Sadrazam Ali Paşa’nın vefat etmesi, kurumun sahihsiz kalmasına ve kapatılmasına neden olmuştur (Mantran, 1999: 86). Darülfünunun Edebiyat Şubesinde Arapça, Farsça, Fransızca ve Latince birlikte okutulmaktaydı. Doğu ile Batı bir denge içerisinde okutuluyordu. Bu durum Darülfünunun fiili özerkliğe sahip bir eğitim müessesesi olarak düşünülmüş olduğunu göstermektedir (Gencer ve Arslan, 2004: 7).

Her ne kadar Darülfünun kapatılmış olsa da Maarif Nazırı Saffet Paşa 1874’te “Darülfünun-i Sultani”nin kurularak eğitim vermesini sağladı. Bu okul, Avrupa üniversiteleri modeline uygun olarak açıldı. İlmienin yoğun baskısından etkilenmemek için okulun Galatasaray’da açılmasına karar verilmişti. Avrupa’daki örneklerde olduğu gibi okulun beş bölüm halinde eğitim vermesi planlanıyordu: Hukuk, Edebiyat, İlahiyat, Tıp ve Turuk-u Maabir. İlahiyat medreselerde verildiğinden, Tıp ise daha önceden açılmış olduğundan üç bölümlü olarak eğitime başladı (Tekeli, 1985: 470).

Darülfünun-ı Sultani'nin tamamını düzenleyen bir nizamnamesi yoktu. Önce Hukuk Mektebi Nizamnamesi ve daha sonra Turuk ve Maabir ve Edebiyat Mektebi Nizamnamesi hazırlanmıştır. Okul, "heyet-i idare" tarafından yönetilmekteydi. Bu heyetteki 4 kişinin içinde 1876'da tek bir Müslüman yoktu (Arslan, 1995: 40-41). Bu durumu Tanzimatçıların batıyı bir bütün olarak taklit etme arzusunun bir yansıması olarak görmek mümkündür. Nitekim devletin yeniden yapılanması ve eğitimde Fransa'nın örnek alındığı bilinmektedir.

Bu okul 1877-1878 eğitim-öğretim yılında kapatıldı (Gencer ve Arslan, 2004: 8). Üç farklı denemenin de başarısızlıkla sonuçlanmasında ortaöğretim derecesinde eğitim almış öğrenci bulunmaması, hoca ve kitap bulunmaması, medrese zihniyetinin etkisi ve plansız girişimler etkili olmuştur (Akyüz, 2001: 156).

II. Abdülhamit döneminde hızlı bir okullaşma süreci yaşandı. Çok sayıda ortaöğretim kurumu kurulmuştu. Rüştiyelerin sayısı 250'den 600'e, idadilerin sayısı ise 5'ten 104'e yükseltilmiştir (Arslan, 1995: 49). Tanzimat döneminde İstanbul dışına okullar açılmamışken, özellikle 1878 sonrasında (II. Abdülhamit dönemi) ülkenin her tarafında eğitim kurumları açılmıştır. Devletin kurtuluşu için cehalete karşı mücadele verilmesinin gerekliliğinin farkında olan II. Abdülhamit, okullar yoluyla yetiştirilecek gayretli ve dindar nesillerin ülkeyi ileri taşıyacağını düşünüyordu. Bu dönemde ders müfredatlarında İslamiyet'e daha fazla vurgu yapılmakla birlikte kurumsal modernleşmeye de önem verilmiştir (Karataşer, 2017: 427-428).

Osmanlı toplumunda dil, din ve ırk olarak farklı olan geniş halk topluluklarından meydana gelmiş devlette, toplumun önemli bir bölümünün devlete olan aidiyet duygusunu kaybetmiş olması yapılan reform hareketlerinin en önemli çıkmazı konumundaydı. Dış devletlerin yoğun müdahaleleri ve reform çabaları sonucunda Müslüman-Türk unsur adeta üçüncü sınıf vatandaş konumuna düşmüştü. Müslüman-Türk unsuru dışındaki gayrimüslim vatandaşları ülkeye sadık tutma mücadelesi Osmanlı Devleti'nin son yüzyıllık tarihine damga vuran siyasetin temelini oluşturmaktaydı. Abdülhamit, özellikle 93 Harbi (1877/78) sonrasında gayrimüslimlerin büyük bir bölümünün yer aldığı toprakların ülkeden kopmasından sonra, ülkedeki Müslüman-Türk unsuru güçlendirmek ve devlete aidiyetini sağlamlaştırmak için çaba sarf etti. O, aynı zamanda İslam Birliği fikri çerçevesinde bir dış politikayı da hayata geçirdi. Tanzimat'tan sonra geleneksel ve toplumsal yapıya ters düşen ve zihniyet değişimine uğrayan nesiller yetiştiren özellikle yüksek eğitim kurumlarının sistemini yerleştirmek, yaygınlaştırmak ve dindarlaştırmak II. Abdülhamit'in eğitim politikalarının temelini oluşturmaktaydı. II. Abdülhamit, özellikle eğitim ve halkla devleti bütünleştirme noktalarında çok başarılı olmuştur (Eraslan, 2017: 11-12).

Açılan okullardan mezun olan ve yükseköğretim kurumlarına kaydolabilecek yeterince yetişmiş öğrenci artık mevcuttu. II. Abdülhamit, 1895 yılında sadrazam Küçük Sait Paşa'dan eğitim üzerine bir layiha hazırlamasını talep etti. Küçük Sait Paşa hazırlamış olduğu layihada her merkezi eyalette bir Darülfünun kurulmasının gerekliliği üzerinde durur. II. Abdülhamit 12 Ağustos 1900'de Darülfünun-ı Şahane'yi kurdu (Özkan, 2015: 96-97). Darülfünun-ı Şahane'nin kurulması ile birlikte Türkiye'de üniversite süreci daimi olarak başlamış oldu (Arslan, 2004b). Darülfünunun hizmetliler dahil bütün çalışanları padişah tarafından atanmaktaydı (Güler, 1994: 58).

Darülfünun-ı Şahane Maarif Nezareti'ne bağlı olarak faaliyet gösterecekti. Darülfünun, Matematik Fakültesi (Ulumu Riyaziye), Tabii İlimler Fakültesi (Ulumu Tabiiyye), İlahiyat Fakültesi (Ulum-ı Aliye-i Diniye) ve Edebiyat Fakültesi'nden (Ulumu Edebiye) oluşmaktaydı. Daha önceden kurulmuş olan tıp ve hukuk okulları da ek fakülteler olarak kabul edildi (Özkan,

2015: 97). Akyüz'e göre (2001: 237), yükseköğrenim çağındaki birçok genç yasaklanmış olduğu halde gizlice Avrupa üniversitelerine gidiyorlardı. Devlet bu gidişleri engelleyeceği düşüncesiyle Darülfünunu açmıştır. Darülfünun, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane binasında açıldı ve yönetimi de Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin müdürüne bırakıldı. Darülfünunun yöneticileri okula uğramıyorlardı ve bu okula diğer yükseköğretim kurumlarından daha fazla özgürlük alanı tanıyorlardı. Okulda rejimle mücadeleyi kendine vazife edinmiş hocalar vardı. Bu bağlamda en fazla savunulan yaklaşımlar "Türkiye ilim ile kurtulacak" ve "ilim ilim içindir". Bu görüşleri savunarak rejimle bir çeşit mücadele etmiş olduklarını düşünüyorlardı.

Darülfünun, ortaya çıkışı, amaç ve nitelikleri bakımından Batıdaki örneklerinden farklı bir şekilde eğitime başladı. Planlı ve programlı bir şekilde hareket edilmedi. Daha ziyade deneme yanılma yöntemiyle geliştirilmiştir (Gündüz, 2016: 236). Sadece Darülfünun değil, çok sayıda yüksekokul da II Abdülhamit döneminde açıldı (Özkan, 2015: 97).

Osmanlı'nın son ve Cumhuriyetin ilk döneminde yetiştirmiş olduğu öğrenciler ile büyük etki oluşturan iki yükseköğretim kurumu üzerinde durmakta fayda olacaktır. Bunlar Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyedir. Bu okullardan Mekteb-i Mülkiye 1859 yılında ilk sivil yükseköğretim kurumu olarak kuruldu. Hukuk, idare ve genel kültür derslerinin okutulduğu bu kurumun kuruluş gayesi, mülki idare amiri ve üst düzey yönetici/bürokrat gibi farklı idari görevleri yerine getirebilecek donanımda öğrenciler yetiştirmektir. Bu okul, ilk yıllarda iki yıllık öğretim vermekteydi (Usta ve Çelik, 2015: 303-304). Tanzimat döneminde gelişen bürokrasiye iyi yetişmiş elamanlara ihtiyaç duyulmaktaydı. İlk dönemlerde öğretim süresi iki yıldır. Öğrencilerini Bab-ı Ali dairelerindeki yetenekli kâtiplerden ve medreselerden sınavla almaktaydı. 100 öğrencisi vardı. İlk programda okutulan dersler Fenn-i Tarih ve Coğrafya, Ekonomi Politik, Hesap, Muahedat-ı Saltanat-ı Seniye ve Nizam-ı Cedide idi. 1861'de okul ilk mezunlarını verdi. 1867'de Mekteb-i Mülkiye dört yıla çıkarıldı. Eğitim programına yeni dersler eklendi. Bu dersler, Fransızca, Umumi Devletler Hukuku ve Usul-i Defteri ve Muhasebe idi. Okula rüştiyelerden mezun öğrenciler de alınmaya başlandı. Mekteb-i Mülkiye sayesinde iktisat bilimi müfredata girmiş ve ülkede yaygınlık kazanmıştır (Akyüz, 2001: 156-157).

Sivil tıp okulu olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, 1867'de Askeri Tıbbiye'nin içinde kurulmuştur. Okula olan talebi artırmak için, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye öğrencilerinin vermek zorunda oldukları doktora sınavından ve askerden muaf tutulmuşlardır. Bu okulu bitirenler mezun olduklarında bin kuruş maaş ile belediye doktorluğuna atanacaklardı. Öğretim dili Türkçe olacaktı. Bu okulda faydalanılacak kitapların Türkçeye tercümesi için gayret edilmiştir. 1872'de ise okul kendine ait bir binaya taşınmış ve bağımsız olarak çalışma yoluna gitmiştir (Akyüz, 2001: 157). Uzun yıllar gayrimüslim öğrencilerin oranı Mekteb-i Tıbbiye'de yüksek olmuştur. Osmanlı Devleti laik bir eğitim altında bütün tebaasının kaynaşmasının ve ortak kimlikte birleşmelerini planlamıştır. Lakin bunun başarılı olması mümkün olamamıştır. Müslüman olmayanlar kendi dil ve kültürlerine çok bağlıydılar ve Türk ve İslam damgası taşıyan bir eğitim sistemini kabullenemediler. Ayrıca azınlıkların sahip oldukları birçok okul, devletin kontrolündeki okullardan daha iyi eğitim verebilmekteydi (Mantran, 1999: 86-87).

II. Abdülhamit'e karşı mücadele süreçlerinde öğretim üyeleri ve öğrenciler etkin bir şekilde yer almışlardır. Hatta 1908'de Meşrutiyetin ilanı sonrasında padişahın tahttan inmesi için faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Arslan, 2004: 49-51).

2.2. Meşrutiyet Döneminde Yükseköğretim Alanındaki Çalışmalar

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile çerçevesi çizilmiş olan eğitim sisteminin II. Meşrutiyet sonrasında aynı şekilde devam etmesi düşünülemezdi Meşrutiyet yönetiminin öngörülerine uygun bir şekilde eğitim alanında değişikliklerin yapılması bir zorunluluk olarak görülmekteydi. Yapılacak düzenlemeler ile ilgili farklı yaklaşımlar vardı. Kimilerine göre eğitim kurumları ayrı ayrı reforma tabi tutulmalıydı. Emrullah Efendi ise bütün eğitim kurumlarını kapsayan bir Maarif-i Umumiye Kanunu ile büyük çaplı düzenlemelerin mümkün olabileceğini ve bu yolla eğitimin sorunlarına çözüm bulmanın mümkün olacağını savunuyordu (Sarioğlu, 2012: 86).

II. Meşrutiyet sonrasında eğitimde yoğun tartışmalar yaşanmış ve eğitim konusu gündemin en önde gelen noktalarından biri haline gelmiştir. Eğitimin felsefesine dair tartışmalar yoğunluk kazanmıştır. Çocuğun bir birey olarak mı, toplumun bir parçası olarak mı eğitilmesi gerektiği noktasında Sâti Bey ile Ziya Gökalp arasında yoğun tartışma yaşanmıştır. Yine bu bağlamda Emrullah Efendi geliştirmiş olduğu “Tûbâ Ağacı Nazariyesi”ni dillendirmiştir. Emrullah Efendi’ye göre eğitimde ıslahata öncelikle yükseköğretim alanında başlanması gerekmektedir (Sarioğlu, 2012: 88-90; Koçer, 1992: 170-171).

1909’da Maarif Nazırlığına getirilmiş olan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi Emrullah Efendi’ye göre bir toplumda öncelikle aydınların iyi bir eğitimle yetiştirilmesi gerekmektedir. Aydınlar yetiştikten ve yeterli sayıya ulaştıktan sonra halk da aydınlanacaktır. Eğitimde milli kalkınmayı ve özgürlüğü sağlayacak yenilikler öncelikle yükseköğretimde hayata geçirilmeliydi (Bakır, 2008: 202; Sakaoğlu, 1985: 481-482). Sâti Bey ise buna karşın çürük temel üzerinde bina inşa edilemeyeceğini ileri sürerek eğitimde ıslahatın öncelikle ilköğretimden başlatılması gerektiğini ileri sürdü. Emrullah Efendi, ilköğretimin yaygınlaştırılmasının ve bazı olumlu sonuçların alınmasının oldukça uzun zaman alacağından dolayı ıslahatın üniversitelerde hayata geçirilmesinin zorunlu olduğunu savunmaktaydı (Sakaoğlu, 1985: 482). Kalitenin hangi eğitim kademesinden sağlanmasının daha öncelikli olduğu yönündeki tartışmalar sonraki dönemlerde de gündemde yer almaya devam etmiştir.

Modern millet inşa süreçlerinde okul, en fazla faydalanılan araçlardan biriydi. İttihat ve Terakki Partisi eğitimin üzerinde çok durmaktaydı. Onlar için okullarda milliyetçi reformları hayata geçirmek oldukça elzemdi. Ülke çapında devlet okullarının yaygınlaştırılmasını önemsiyorlardı (Akıncı, 2022: 128-129). 1908 tarihli Jön Türklerin programında altı çizilen noktalardan biri de yüksekokullara yönelikti. Özellikle de yönetime eleman yetiştiren okullar ve askeri akademiler için ders dili sadece Türkçe olmalıydı (Tunaya, 1984: 66; Adanır, 1989: 87). Ülkenin her tarafında Türkçenin kullanılır olması millet inşası açısından önemlidir.

II. Meşrutiyet dönemine bir yenileşme dönemi olarak da bakılabilir. Söz konusu dönemde ideolojik eğitime oldukça fazla önem verilmiştir. Halkın eğitiminin gerekliliği fark edilmiş ve halkı eğitecek bir eğitilmiş sınıfın zaruri olduğu düşünülmüştür. İttihatçılar kendi ideolojilerini halk katmanlarına yaymak istiyorlardı. Bu nedenle kendi ideolojilerine uygun aydın, öğretmen, bürokrat, bilim adamı ve din adamı yetiştirmeyi önemsiyordu. Bu yolla kendilerini padişahın baskısından korumaları da mümkün olabilecekti (Bakır, 2008: 198-199).

Bu süreçte siyasal literatürün merkezine “vatandaş” yerleştirilmiştir. Vatandaşın tanımı yapılarak, bu tanıma uygun vatandaşın inşası için mücadele edilir. Bu yaklaşım kendini Cumhuriyet döneminde de göstermiştir. Topluluk-vatandaş yaklaşımı ile hareket edilmiştir (Üstel, 2009: 73-74). Vatandaş, haklarından ziyade sorumluluklarıyla tanımlanmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminde yükseköğretim kurumları da önemli ölçüde değişime uğramıştır. “Darülfünun” değişimden en çok etkilenen kurumların başında gelmektedir. “Darülfünun-i Şâhane” isim değişikliğine uğradı ve “Darülfünun-i Osmanî” oldu. Bu şekilde meşruti yönetime vurgu yapılmak istenmekteydi (Baltacıoğlu, 2011: 375). Okul ayrıca İstanbul Darülfünunu veya sadece Darülfünun olarak da adlandırılmaktaydı (Arslan, 2004: 52). Bu okullarda müfredata önceki dönemlerde yer almayan bazı dersler kondu. Bu dersler tarih, felsefe ve edebiyat idi. Öğrencilerden yükseköğretim kurumlarında ücret alınmasına son verildi. Kayıtlara konulmuş olan engellere son verildi. Emrullah Efendi bir nizamname yoluyla Darülfünun’u 1912’de yeniden düzenledi. Bu düzenleme ile Darülfünun Ulûm-i Şer’iyye, Ulûm-i Tıbbiye, Hukuk, Fünun ve Ulûm-i Edebiyye ile beş bölüme ayrıldı. Bunun yanında 1909’da kurulmuş olan Dişçilik Mektebi ve Eczacı Mektebi Ulûm-i Tıbbiye bölümüne bağlandı. Vilayetlerde yer alan Tıbbiyeler ve Hukuk Mektepleri de Darülfünun’a bağlandılar (Tekeli, 1985: 473).

II. Meşrutiyet sonrasında üniversitedeki değişiklikleri Güler (1994: 61-62) altı maddede özetlemiştir:

- 1) Programlar tamamıyla değiştirildi.
- 2) Tarih, felsefe ve edebiyat dersleri konuldu.
- 3) Öğrenci sayısı ve kabulüne dönük düzenlemeler kaldırıldı.
- 4) Öğretim materyalleri (araç-gereç) zenginleştirildi.
- 5) Bölüm başkanlıklarına seçim hakkı verildi.
- 6) Eğitimde reformlara Yükseköğretimden başlanmasına karar verildi.

1908’de askeri ve sivil tıp okullarının birleştirilmesi sonucunda Haydarpaşa’da bir Tıp Fakültesi kuruldu (Özkan, 2015: 100). 1908 sürecinde ilk defa üniversitenin görevi resmi olarak ortaya konmuştur. Maarif Vekili Emrullah Efendi 21 Nisan 1912’de Darülfünun Nizamnamesini hazırladı. Bu nizamnamede Darülfünun’u kültürü taratan ve yayan temel kurum olarak tanımlamıştır. Emrullah Efendi’ye göre, üniversitelerin üç temel görevi vardır: Bilimi bulmak, bilimi korumak ve bilimi yaymak (Güler, 1994: 60).

Üniversite’de 1914’te gerçekleştirilen reform çok daha ileri düzeydeydi. Darülfünun artık yüksekokul özelliğinden sıyrılarak modern bir üniversite kimliğini benimsemeye başladı. Güler (1994: 62) bu reform ile şu yeniliklerin getirildiğini belirtmektedir:

- 1) Mevcut şubeler, fakültelere dönüştü.
- 2) Öğretim üyelerine “müderris” unvanı verildi.
- 3) Araştırma Enstitüleri (Darül-mesai) kuruldu.
- 4) Kütüphaneler ve laboratuvarlar açıldı.
- 5) Bilimsel yayınlar yapılmaya başlandı.
- 6) Bilimsel özerklik talepleri dile getirilmeye başlandı.
- 7) Senato (Darülfünun Divanı) kurulmasına dönük hazırlıklar yapıldı.
- 8) Edebiyat Fakültesine bağlı olarak bir “Diller Şubesi” açıldı.
- 9) Sınıf usulünden vazgeçilerek, sömestre uygulamasına geçildi.

II. Meşrutiyet Döneminde atılan adımlar sonucu Darülfünun gerçek bir üniversite hüviyeti kazanmaya başladı (Arslan, 2021: 104-105). Darülfünundaki asıl canlanma kendini Balkan Savaşları sonrasında Türkçülük ideolojisinin ön plana çıkması ile gösterdi. 1915’te bir reform

yapıldı ve bu reformu hayata geçirmek için 19 Alman ve 1 Macar profesör üniversiteye çağırıldı. Gelen Alman bilim adamları, von Humboldt geleneğine uygun bir şekilde üniversitenin araştırmaya yönelmesi için mücadele ettiler (Tekeli, 1985: 473).

II. Meşrutiyet sonrası dönemde kızların eğitimine daha fazla önem verildi. Maarif Nazırı Şükrü Bey döneminde (1913-1917) kızların eğitimi noktasında girişimler arttı. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) ve Süleymanpaşazade Sami Bey kızların bir an önce üniversite eğitiminden faydalanmasını arzu ediyorlardı. Bu bağlamda hanımlara özel serbest derslerin Darülfünunda verilmesini önerdiler ve Şükrü Bey bu teklifi uygun bularak uygulamaya koydu. İlk dersler 7 Şubat 1914'te yapıldı. Derslerde kadın hakları, tabiat, sağlık, ev işleri, pedagoji ve tarih gibi konular işlendi. Derslere bazen altı-yedi yüz kız katılım sağlamaktaydı. Kızların yoğun ilgisi, kızlara bir üniversite açılması yönündeki yaklaşımın güçlenmesine neden oldu. Kız liselerinin sayıları da artmaktaydı. Dolayısıyla bu okullarda ders verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi için de bir üniversiteye ihtiyaç vardı. Üç sene eğitim verecek İnas Darülfünunu 12 Eylül 1914'te açıldı (Arslan ve Akpınar, 2005: 226-227).

1919'da Darülfünuna "ilmi muhtariyet" yani özerklik tanındı (Tekeli, 1985: 473). İlmi özerkliğin tanınması, üniversitenin bilimsel çalışmalar yapmasının yolunu daha da açmıştır. Özerkliği olmayan bir üniversitede akademisyenlerin bilimsel alanda özgür çalışmalar ortaya koyması beklenemez.

Şeyhülislâm Hayrullah Efendi, medrese eğitiminin üzerine iki yıllık bir eğitimin verildiği ve üç şubeden oluşan "Medresetü'l-Mütehassısîn" isimli okulu Selimiye Camii yakınlarında açtı. Sonraki dönemlerde öğretim süresi üç yıla çıkarıldı ve şubelerde de değişikliğe gidildi. Söz konusu okul açıldıktan sonra Darülfünunun Ulûm-ı Şer'îye Şubesi, ihtiyaç kalmadığı düşüncesiyle, ilga edilmiştir (Dölen, 2008: 16).

II. Meşrutiyet döneminde açılan yüksekokulların başlıcaları şunlardır: Orman Mekteb-i Alisi (1909), Dişçi Mektebi (1909) ve Kadastro Mekteb-i Alisi (1911) (Akyüz, 2001: 250).

Darülfünunun da yapılan reformlar arzu edilen başarıyı getirmedi. Almanya'dan getirilmiş olan Profesörler teferruat ile uğraştılar. Öğretim düzeyi çok kötüydü. Ders kitapları bir üniversite seviyesinden ziyade ortaokul seviyesindeydi. Her ne kadar sık sık araştırma yöntemleri ve bilim yönteminden bahsedilse de bunun sonuçları görünürde mevcut değildi. Darülfünunun toplumsal hayata bir etkisi olmadı. Üretilen fikirler ile toplumsal hayata yön verilemedi. Dünyanın farklı coğrafyalarında ortaya atılan akımlardan ve tartışmalardan habersiz kaldı. Ne genel eğitimin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında ne de ülkenin fikri, milli ve siyasi hayatında en ufak bir tesiri görüldü. Birinci Dünya Savaşı'nın da bu olumsuz durumda etkili olduğu söylenebilir. Çok sayıda öğrenci silah altına alındığından dolayı 1915'te öğretim yapılamamıştı (Akyüz, 2001: 249-250).

1919'da çıkarılan yönetmelikle Darülfünuna bilimsel özerklik verilmiştir. Önemli bir gelişme de kadınlar açısından yaşanmıştır. Artık kadın ve erkekler aynı sınıflarda ders görmeye başladılar (Ergün, 1982: 81-82).

Dölen ve Yıldırım'a göre (2003: 3), açılmış olan yüksekokullar başarısız olmuştur. Bunun nedenleri şunlardır:

1) Okullar kendi binalarında değil, geçici binalarda faaliyete başlamıştır. Farklı nedenlerden dolayı yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Ancak 20. yüzyılın başlarında kendi binalarında eğitim vermeye başlamışlardır.

2) Ortaöğretim kurumları açılmadan yüksekokulların açılması dolayısıyla söz konusu okullar ya seviyelerini ortaöğretim kurumları seviyesine indirmek zorunda kalmışlardır, ya da kendi ortaöğretim kurumlarını açarak kendilerine öğrenci yetiştirmek zorunda kalmışlardır.

3) Yeni açılan okulların yönetim ve altyapısında medrese hem nüfusunu hem de etkililiğini sürdürmüştür. Batı tipi okullar ile Medreselerin yan yana varlığını sürdürmesi eğitim alanında ikili normun ortaya çıkmasına neden oldu.

4) Kurulan okullarda öğretim elemanına dönük gerekli önlemler alınamamış ve yetiştirilememiştir. Yurt dışına gönderilen öğrencilerin büyük bölümü ülkeye döndükten sonra idari görevlere atanmıştır. Avrupa'dan yabancı öğretim elemanları getirilmiş olsa da bunlardan istenen verim alınamamıştır.

3. Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimde Dönüşüm

Cumhuriyet döneminin reformları ve toplumu yeniden inşa girişimini anlamadan eğitim alanında yapılan değişim ve dönüşümü anlamak pek mümkün olamaz. Yeni kurulan rejim kendisini Osmanlı Devleti'nin antitezi olarak tanımlamış ve reddi miras anlayışıyla hareket etmiştir. Yeni rejim hiçbir yönüyle eskiyle bağlantılı olmamalıydı ve onunla bağlantı kurulmasına yol açacak bütün kurumsal yapılara karşı mücadeleyi zorunlu olarak görmekteydi.

Cumhuriyet dönemi reformlarını Tanzimat sonrası dönemin bir devamı olduğu gerçeği ortadadır. Osmanlı'nın son döneminde yapılan reformlar ve modern bir kimlik inşa girişimi ile Cumhuriyet dönemi bir kopuş olmaktan ziyade bir devamlılık arz etmekteydi. Bir farkla; Osmanlı Devleti'nde dönüşüm nispeten daha yavaş ve gelenekseli de belli ölçülerde gözeterek gerçekleşirken, yeni rejim değişim ve dönüşümü oldukça hızlı ve keskin bir şekilde yapmakta kararlıydı.

Mustafa Kemal, yapacağı devrimleri ve toplum inşa projesini seri bir şekilde gerçekleştirmek için, bu reformlara karşı bütün muhalefeti susturmanın gerekli olduğunu düşünmekteydi. Bundan dolayı bütün muhalefet baskı altına alındı. Mikusch'a göre (1929: 314), Mustafa Kemal'in batılılaşma yolundaki reformlarına tepki gösterenlerin yaklaşık %10'u Batı ülkelerinde eğitim görmüştü. Söz konusu reformlara karşı çıkanların önemli bölümü üst tabakadandı.

Mustafa Kemal, bürokrasinin büyük bölümünün milli misyonu benimsemediğini düşünüyor ve onlara güvenmiyordu. Osmanlı Devleti'nden devralınan bürokrasinin etkisini ve muhalefetini ortadan kaldırmak için farklı adımlar attı. Bunlardan en etkililerinden birisi 1 Ekim 1922'de Büyük Millet Meclisi'nin (BMM) çıkardığı bir kanun yoluyla bütün devlet memurlarının geçici olarak işsiz bırakılmasıydı. Bu yolla eski yapıya bağlı olanların bürokrasiden uzaklaştırılması amaçlanmıştı. Yasaya göre, bakanlıklar işsiz bırakılan bürokratlar içerisinde seçerek yeni bir bürokrasiyi oluşturabilecekti. Yeniden işe alınmamışların dosyaları incelenecek ve bunlardan milli mücadele karşısında yer almamış olanlar izinli sayılacak ve uygun görülen bir maaş ödemesi yapılacaktı. Yasa sonrası dönemde farklı tasfiye kurulları oluşturuldu (Heper, 2006: 104-106).

Yeni rejim, Osmanlı toplumunun çoğulcu yapısına tepkiliydi ve bunun etkisi ile adımlar atılıyordu. Osmanlı toplumundan farklı olarak yeni bir ulusun inşası amaçlanmaktaydı. İnşa edilecek ulusal kimlikle uyumlu bir bürokrasi kurulmalıydı (Eryılmaz, 2004: 139). Bu bağlamda basın çok önemliydi ve basında yeni reformlara karşı çıkanlar oldukça etkiliydi. Muhalefeti desteklemekte olan İstanbul basınına gaflet ve ihanetle suçlamaktaydı. Basındaki muhalefeti susturmak açısından Takrir-i Sükûn Kanunu gerekli imkânı vermekteydi (Tunçay, 2005: 133). İstiklal Mahkemeleri tarafından basın susturuldu. Böylece ülkede özgür basından söz etmenin imkânı kalmamıştı (Wedel, 1990: 177; Erdem, 1938: 1968; Pusch, 1998: 222; Akıncı ve Usta, 2015:45). İstiklal Mahkemeleri tarafından yapılan yargılama ve idamlar bütün muhalefetin susturulmasını sağladı. Artık Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) dışında siyasi faaliyet gösteren bir yapı da kalmamıştı. İstenen bütün reformlar için ortam uygun hale getirilmiş oldu (Ahmad, 2007: 76).

Karpat'a göre (2009: 10-11), muhalefetin susturulması ile tek parti rejimi kurulmuş olmaktadır. Muhalefet "irtica" olarak görülmekte ve ülkenin "medenileştirilmesi" için atılacak bütün adımlar mubah görülmekteydi. Materyalist-devletçi bir ideolojiye dayanan yönetim, sosyal hayattan kültüre ve tarihe kadar hayatın hemen her alanını kapsayacak önlemler almaktaydı. Artık yönetim ideolojik bir araçtan öte anlam taşımamaktaydı. Halka belli bir ideolojinin dayatılması hükümetin temel işleviydi.

Cumhuriyet rejimi eğitim alanında da değişim ve dönüşüm yolunda adımlar atmaya başladı. Darülfünun-u Osmani, 1924 yılında çıkarılan 493 sayılı kanunla "İstanbul Darülfünunu" adını aldı. Bu dönemde tamamı İstanbul'da olan 8 tane askeri ve sivil yüksek okul mevcuttu. Darülfünun her ne kadar beş defa kurulup kapatılmış olsa da hiçbir dönem gerçek bir üniversite hüviyeti kazanmamıştır (MEB, 1998: 1).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yükseköğretimin yaygınlaştırılmasına dönük adımlar atılmıştır. 1924'te Ankara'da Hukuk Mektebi açıldı. 1926'da Gazi Eğitim Enstitüsü ve 1930'da Ziraat Enstitüsü kuruldu (Kenan, 2016: 24).

Darülfünunun ciddi bir yer sorunu vardı. Tıp Fakültesi dışında kalan bütün fakülteler Bayezid'te bulunan Zeynep Hanım Konağı'nda, zor şartlarda eğitime devam ediyorlardı. Cumhuriyet hükümeti iyi bir durumda olan Osmanlı Harbiye Nezareti Binasını Darülfünuna verdi. Günümüzde İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü olarak faaliyetini sürdüren söz konusu binanın üst katlarına Hukuk ve Edebiyat Fakülteleri yerleştirildi. Eczacılık ve Dişçilik Yüksekokullarına eski Jandarma Komutanlığı binası tahsis edildi. Fen Fakültesi ile Yüksek Muallim Mektebi ise Zeynep Hanım Konağı'nda eğitime devam ettiler. Darülfünuna 21 Nisan 1924'te 394 sayılı kanunla idari ve mali özerklik tanındı. Söz konusu özerklik anlayışına uyumlu olarak 21 Nisan 1924'te 52 maddelik bir talimatname Bakanlar Kurulu tarafından kabul edildi. Daha önceki dönemlerde yapılmış olan düzenlemeler İstanbul Darülfünun Talimatnamesi ile birlikte bir araya getirilmiş olmanın yanında yeni rejimin taleplerini de yansıtabilecek bir nitelik taşımaktaydı. Talimatnamede Darülfünun Emni, fakülte reisleri ve Darülfünun Divanı üyelerin oyları ile seçiliyordu. Fakültenin kendini yönetmesi öngörülmekteydi. Her ne kadar Darülfünun Maarif Vekâletine bağlı olsa da Maarif Vekâletinin Darülfünuna müdahalesinin yolu kapatılmıştı(Gencer ve Arslan, 2004: 36-37).

1924 başlarında Darülfünun ile yönetimin arası oldukça iyiydi. 7 Mayıs 1924'te Darülfünunun İlahiyat Fakültesi açıldı. 1924'te ortaya çıkan bir yetki krizi Darülfünun ile Maarif Vekâletinin arasının açılmasına neden oldu. Bakanlığa göre üniversite iyi yönetilmiyordu. Okulun müdürü Mustafa Şekip (Tunç) Bey istifa etti. Bakanlık müdürlük görevine Şemsettin

(Günaltay) Beyi atadı. Bu durum üniversite özerkliği ve geleneğine aykırıydı. Genel uygulamada Edebiyat Fakültesinin önerdiği iki isimden biri bakanlık tarafından atanıyordu. Yapılan atamayı kendi özerkliğine saldırı olarak gören Darülfünunun talebi ile Şemsettin Bey müdürlükten istifa etti. Ayrıca, Şemsettin Bey bakanlığın görevine geri dönmesi için attığı telgrafı da dikkate almadı. Darülfünun tarafından okulun müdürlüğüne Şekip Bey tekrar getirildi (Ergün, 1982: 82-83).

Darülfünun Divanı, istenilen seviyeye gelememişinin farkındaydı. Bu nedenle 14.04.1929'da bir ıslahat projesi hazırlamak için karar verdi. Üniversitenin laboratuvar, seminer ve enstitü alanlarındaki eksikliğini gidererek Avrupa üniversiteleri ile aynı seviyeye gelmesi amaçlanmaktaydı. Bu bağlamda yapılan çalışmaların sonucunda 16.12.1929'da Darülfünun Divanı ıslahat planına son şeklini verdi ve Maarif Vekaletine teslim edildi. Lakin Maarif Vekaleti söz konusu ıslahat projesini yetersiz bulduğunu ve bir yıl sonra konunun daha geniş bir çerçevede ele alınacağını Mayıs 1930'da bildirmiştir (Gencer ve Arslan, 2004: 41-42).

1923-33 yılları arasında Darülfünunun akademik kadrosunda yer alan İslam düşüncesine bağlı olan öğretim üyeleri ile Atatürk'ün çevresindeki politik yönetim arasında gerginlik yaşanmıştır. Atatürk'ün çevresindekiler, dini güçlerin devlet hayatı üzerindeki etkilerini yok etmek istiyorlardı (Güler, 1994: 73).

Bazı olaylar bahane edilerek Darülfünunun özerkliğine son verilmesi ve bu bağlamda Maarif Vekâletine bağlanması isteniyordu. Kimileri ise Darülfünunun kapatılmasını ve oraya harcanan parayla Avrupa'ya öğrenci gönderilmesini istiyordu (Ergün, 1982: 85).

Darülfünun, tek parti döneminde hayata geçirilmek istenen reformlara ya karşı çıkmıştır ya da pasif bir şekilde direnmiştir (MEB, 1998: 8). Cumhuriyetin dil ve tarih alanındaki çalışmaları da üniversite tarafından desteklenmedi. 1932'de I. Türk Tarih Kongresi toplandığında bazı Darülfünun hocalarının resmi dil ve tarih politikalarını eleştirme cesareti göstermeleri bardağı taşıran son damla olmuştu. Bu duruma Ankara'da şiddetli tepki gösterildi (Güler, 1994: 76).

Darülfünun, Maarif Vekâleti tarafından öğretim programlarının devrimin hızına uyum sağlayamadığı gerekçesiyle eleştiriliyordu. Bakanlığa göre, devrimin gerisinde kalmış olan üniversite skolastik bir görüntüye sahipti (Ersanlı, 2006: 197).

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931'de gerçekleştirdiği üçüncü büyük kongresinde Darülfünunun ıslah edilmesi kararı alınmıştır. Bütçeye, Avrupa'dan uzman davet edilerek rapor hazırlaması için ödenek konulmuştur (Şimşek, 2016: 168-169). Albert Malche, Türkiye'de Yükseköğretimin sorunlarının tespiti ve gerekli reform için bir çalışma yapmak üzere görevlendiriliyor. Malche, yaptığı çalışmayı bir rapor haline getirerek önemli sorunları ve çözüm yollarını ortaya koyuyor (Hirş, 1950: 229-295).

Malche, hazırlamış olduğu raporda, Darülfünunun toplumsal hayatla bağının kopuk olduğu, derslerin eskimiş yöntemlerle işlendiği, bilimsel yayın anlamında ve öğretim üyelerinin yabancı dil bilgisinin yetersiz olduğunu vurgulamıştır (Şimşek, 2016: 149). Raporda, her ne kadar üniversitenin ilmi özerkliği ve tüzel kişiliği olsa da karışınının çok olduğu, mali konularda müdahale edildiği, bütçenin büyük bölümünün tıp fakültesine harcandığı ve hoca maaşlarının düşük olduğu, Türkçe kitap sayısının az olduğu ve öğrencilerin yabancı dillerde yazılan kitapları okuyup anlayacak düzeyde yabancı dillerinin olmadığı, kütüphanenin erken kapanması ve dışarıya ödünç kitap vermemesi üzerinde de durulmaktadır (Bıçak, 2016: 180).

2252 Sayılı Kanun ile 1933'te Darülfünuna son verilerek İstanbul Üniversitesi olarak yeniden kuruldu. Hocaların yaklaşık 1/3'ü İstanbul Üniversitesi'nin kadrosuna alınmıştır.

Akademisyenlerin 2/3'ü yani 100'den fazlasının işine son verildi. Zürcher'e göre (2007: 63), sadece Kemalist rejimle uyumlu olanlar görevlerine devam edebildiler.

Akademik kadrodaki boşluğu doldurmak için iki kaynaktan faydalandı: Batı ülkelerinde üniversite okuyup gelenler, doktora şartı aranmaksızın doçent kadrosu ile atandılar. Ayrıca Nazi baskısından kaçan Alman (Yahudi) ve Orta Avrupalı profesörlerden yararlandı (Akyüz, 2001: 326). İstanbul Üniversitesi açıldığında 32'si Alman olmak üzere 38 yabancı profesör görevlendirildi (Ergün, 1982: 144). Hamdullah Suphi'nin Maarif Vekili olduğu dönemde (1925) yabancı öğretim üyelerinin Darülfünunda çalışmasının yolu açılmıştı (Gencer ve Arslan, 2004: 38).

Türkiye'ye sığınan Profesörlerden en bilinenler şunlardır: E. Hirsch, A. Malche, F. Neumark, Nissen ve Schwartz. Yabancı profesörlerin Türk yükseköğretimindeki en önemli katkılarının başlıcaları şunlardır: Çok sayıda öğretim üyesi yetiştirdiler. Türkiye'de birçok enstitü, kürsü, klinik ve laboratuvar kurulmasını sağladılar. Pek çok öğrencinin yetişmesini sağladılar (Akyüz, 1991: 326-327).

İnkıpları benimsememek ve destek vermemekle suçlanarak kapatılan ve hocalarının büyük bölümü yeni kurulan üniversiteye atanmayan hocalar konusunda da ilkesel davranılmamıştır. Dölen ve Yıldırım'a göre (2003: 4-5), işin en ilginç tarafı, haklarında eleştiriler yapılan birçok kişi kadroya yeniden alınırken, hiçbir eleştiri almayan bazı kişiler kadro dışı bırakılmıştır. Maarif Vekili Dr. Reşit Galip tarafından yürütülen dönüşümde ağırlıklı olarak siyasal nedenlerle büyük bir tasfiye yapılmıştır.

Darülfünundan İstanbul Üniversitesine geçişle birlikte, üniversitelerin ilmi ve idari özerklikleri sonlandırıldı. Maarif Nezareti rektör ve dekanları atamaya başladı. Aynı çerçevede, ilmi özerkliğin bir organı olan Divan da kaldırılmıştır. Bununla birlikte fakülte çerçevesinde akademik alanla sınırlı faaliyetler yapması için tıpkı Darülfünun uygulamasında olduğu gibi, fakülte meclisi uygulaması varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Öğrencilerin özgürlük alanları da sınırlandırıldı. Dernek kurma haklarına son verilmiştir (Arslan, 2002: 41-42).

Hilmi Yavuz'a göre (1998: 23) resmî ideoloji bağlamında Darülfünundan İstanbul Üniversitesine geçişte iki temel sorun ile karşılaşmıştır. Bunlar İslam Felsefesi ve Türkolojidir. Gerek İslam Felsefesi gerekse Türkoloji Osmanlı'nın son döneminin temel akımlarından olan İslamcılık ve Türkçülük ile bağlantılı olarak görülmekteydi ve dolayısıyla bu alanlar görmezden gelindi. Söz konusu alanlar bilimsel statülerini kaybettiler. Dönüşüm sonrası dönemde ikincil alanlar olarak konumlandırılmıştır. Resmî ideoloji taraftarları İslam Felsefesi ve Türkolojisi akademik değerde görmüyorlardı. Her ne kadar bu alanların öğretimi yapılmış olsa da yeni nesillere bu alanlar gerektiği gibi verilmemiştir. Yavuz, resmî ideolojinin İslam Felsefesi ve Türkolojiye bakışının gerekçelerini şu şekilde aktarmaktadır (Yavuz, 1998: 23-24): "Üniversitelerimizde Türkoloji ve İslam felsefesi ile uğraşanların büyük bir çoğunluğu, 'milliyetçi' ve 'muhafazakâr' diye nitelendirilen gruplara bağlı kişiler. Bu, rastlantı değil. Milliyetçiliğin Türkçülük'le, muhafazakârlığın da İslamcılık'la olan bağlantıları, Türkoloji ile İslam felsefesinin, Resmî İdeoloji tarafından niçin sürgün edildiğini açıklamaya yetiyor".

İstanbul Üniversitesi, Hukuk, Fen, Edebiyat ve Tıp Fakültelerinden ve 8 enstitüden oluşmaktaydı. Üniversite, milliyetçilik ve devrimcilik ilkeleri çerçevesinde faaliyet gösterecekti. Türk devriminin ideolojisini temel alacak ve ona hizmet edecekti. Bunun için "Türk İnkılap Enstitüsü" kuruldu (Ergün, 1982: 144).

Ersanlı'ya göre (2006: 199), yapılan reformlar sonucunda İstanbul Üniversitesi yeni rejimin tarih tezinin amaçlarıyla uyumla hale getirildi. Bununla yetinilmeyerek eğitim ve kültür alanlarında Kemalist tarih tezine hizmet edecek yeni kurumlar oluşturuldu. Bunlardan biri de 1935'te kurulan Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi (ADTCF)'dir. Kurulan bu fakültenin ismi Kemalist tarih tezinin temel unsurlarını taşıyordu ve şu amaçları içeriyordu: "Dil Sümer, Akad, Sankrit, Çin ve Hitit dillerinin yani Türkçeye akraba olarak görülen dillerin karşılaştırmalı bir incelemesi; ii. Tarih Orta Asya'dan gelen Türklerin tarihi zamanları da aşan uzun varlığını ve diğer uygarlıklara olan katkılarının kanıtlanması; iii. Coğrafya uygarlıkların beşiği olarak görülen ve Türklerin derin izlerini taşıdığı öne sürülen Anadolu toprakları üzerinde çalışmalar yapılması ve bunların belgelenmesi".

4. Sonuç

Modern dönemde milli kimliğin inşası bağlamında en fazla ihtiyaç duydukları kurum okul olmuştur. Modern milletlerin inşası açısından yapılması gereken, farklı etnik ve dinsel topluluklardan oluşan ve bireylerin aidiyetlerinin devlete değil, içinde buldukları dini cemaate olduğu yapıda köklü bir değişiklik yapılmasıydı. Cemaatten cemiyete geçişte geleneksel kurumların yeterli kalması mümkün değildi. Artık bireylerin aidiyeti içinde buldukları dini cemaate değil, devlete ve millete olmalıydı. Bu bağlamda devletler kendi milletlerini inşa etmeli ve ortak bazı değerleri toplumun tamamına aşılması gerekiyordu.

Eğitimin yaygınlaşması ve bir süre sonra zorunlu hale gelmesi devletlerin kendi milletlerini inşasına fırsat veriyordu. Bir taraftan ülke genelinde uygulamaya konan resmi dil ve bu dilin ülke genelinde kullanılabilir hale getirilmesi, geniş bir bürokratik devlet aygıtının kuruluşu ve ortak normların her yerde aynı şekilde uygulanabilirliği, ortak kimliğin inşasını kolaylaştırmaktaydı.

Okul vasıtasıyla ortak tarih ve coğrafya bilinci de aşılanmaktaydı. Geçmişten gelen birliktelik bilinci aynı zamanda geleceğe dönük birlikteliğin temel harcı konumundaydı. Artık bireyler kendilerini bir milletin ve devletin parçası olarak görüp, ona karşı duygusal bir bağ besleyebilir hale geldiler. Vatan ve devlet modern dönemin kutsalları arasına girdi.

Devletler, kendi resmî ideolojilerini de eğitim yoluyla yeniden üretmekte ve yeni nesillere aşılamaktaydılar. Aydınlanma Felsefesi ve Fransız Devrimi'nin değerlerinin önünde hiçbir devletin durabilmesi mümkün değildi. Ortaya çıkan milliyetçilik gibi modern ideolojiler en fazla imparatorlukları tehdit etmekteydi. Farklı dinsel ve etnik kökenden toplum kesimlerini geleneksel uygulamalar ile bir arada tutmak mümkün görünmüyordu.

Osmanlı Devleti de Avrupa'da hızla yayılan akımların etkisinden kendini kurtaramamıştır. Özellikle gayrimüslimlerde kendini göstermeye başlayan ayrılıkçı hareketler ve birçok noktada ülkenin gerilediğinin kabulü devletin yeniden yapılanmasını zorunlu kılmaktaydı.

Farklı toplumsal kesimlerin kendilerine ait eğitim kurumlarından bağımsız bir şekilde eğitim vermeleri modern bir milletin inşasını imkânsızlaştırıyordu. Önceleri askeri ve tıbbi alanlarda eğitim verilen yükseköğretim kurumları açılmışken, zamanla sivil alanlara dönük okullar da açılmıştı. Bu okullar vasıtasıyla farklılıkları yok sayan bir milletin inşası amaçlanmaktaydı.

Bir üniversite kurulmasına dönük düşünce ortaya çıktıktan sonra farklı denemeler yapıldı. Darülfünunun kuruluşu ile birlikte yükseköğretim açısından önemli bir adım atılmış olmaktaydı. Kurulan üniversite dönemin ideolojisini de yansıtmaktaydı. II Meşrutiyet sonrasında eğitimde daha laik bir çizgiye kayıldığı söylenebilir.

Erken Cumhuriyet döneminde Darülfünun ile resmî ideolojinin birçok noktada uyumlu hareket edemedikleri gözlemlenmiştir. Yapılacak reformlar ile Kemalist ideolojinin bir taşıyıcısı haline getirilmesinin bir zorunluluk olduğu düşüncesi ile Darülfünun kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu. Yeni kurulan üniversite resmî ideolojinin tarih ve dil tezleri ile uyumlu faaliyet gösterecekti. Resmî ideoloji ile uyumlu olmayan akademik kadronun büyük bölümünün işine son verilmiştir.

Kaynakça

- Adanır, F. (1989), "Der jungtürkische Modernismus und die nationale Frage im Osmanischen Reich", Zeitschrift für Türkeistudien, 2. Jahrgang, Heft 2, Integra Verlag, 79-91.
- Ahmad, F. (2007), Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çev. Yavuz Alogan, 6. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akıncı, A. (2011), Milli Kimlik İnşa Stratejileri: Türkiye Örneği (1839-1946), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- Akıncı, A. (2014), "Osmanlı Devleti'nde Milli Kimlik İnşasında Okul", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 19: 1-24.
- Akıncı, A. (2022), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Milli Kimliği, İstanbul: Değişim Yayınları.
- Akıncı A. ve Usta S. (2015). "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi". KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17/29: 41-52.
- Arslan, A. (1995), Darülfünun'dan Üniversite'ye, İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, A. (2002), "Çok Partili Döneme Geçişten 27 Mayıs'a Türkiye'de Siyaset ve Üniversite", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, S. 2: 41-83.
- Arslan, A. (2004), Kasır Döngüsü: Türkiye'de Üniversite ve Siyaset (1869-2004), 1 Baskı, İstanbul: Truva Yayınları.
- Arslan, A. (2007), Darülfünun İlahiyat Fakültesi, Fakülte Meclisi'nin Kurulması ve İlk Meclis Zabıtları (1911-1912)", Değerler Eğitimi Dergisi, 5/13: 9-36.
- Arslan, A. (2021b), Osmanlı Türkistan İlmi Münasebetleri, İstanbul: Usul Yayınları.
- Arslan, A. (2021b), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sivil Toplum Kuruluşları, İstanbul: İskenderiye Kitap.
- Arslan, A. ve Akpınar, Ö. (2005), "İnas Darülfünunu (1914-1921)", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 6/2: 225-234.
- Akyüz, Y. (2001), Türk Eğitim Tarihi: Başlangıçtan 2001'e, Genişletilmiş 8. Baskı, İstanbul: Alfa.
- Akyüz, Y. (2015), Türk Eğitim Tarihi: M.Ö. 1000-M.S. 2015, Ankara: Pegem Akademi.
- Bakır, K. (2008), "II. Meşrutiyet Döneminde Milli Seçkinlik ve Eğitim: Emrullah Efendi Tuba Ağacı Nazariyesi", Doğu Batı, 11/45: 197-213.
- Başkan, G. A. (2001), "Türkiye'de Yükseköğretimin Gelişimi", G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21/1: 21-32.
- Baltacıoğlu, A. Y. (2011), Darülfünun'da Alman Müderrisler (1915), Prof. Dr. Yahya Gündüz'e Armağan, (Ed. C. Öztürk ve İ. Fındıkçı), Ankara: Pegem Akademi: 375-394.
- Bermek, E. (2010), "Giriş", Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961), (Ed. N. K. Aras, E. Dölen, O. Bahadır, 2. Baskı, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi: 7-13.
- Bıçak, A. (2016), "Türkiye'de Üniversite, Dünyada ve Türkiye'de Üniversite", Dünyada ve Türkiye'de Üniversite, (Haz. N. Tozlu, V. Taşdelen ve M. Önal), Bayburt Üniversitesi yayınları, Ankara: Hermas Tanıtım Ofset: 171-232.
- Candemir, M. (2008), "Maarif Nazırı Emrullah Efendi Döneminde Hazırlanan Darülfünun Yönetimi İle İlgili Bir Nizâmname Layihası (1912)", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 44: 143-168.
- Dölen, E. (1985), "Darülfünun", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları: 476-477.
- Dölen, E. ve N. Yıldırım (2003), Darülfünun'dan Günümüze Üniversite yayıncılığı ve Yaşamı, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dölen, E. (2008), "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 10/1: 1-46.

- Engelhardt (1999), Tanzimat ve Türkiye, Çev. A. Reşad, 1. Baskı, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Erdem, I. (1938), "Das türkische Volk wacht über die Unabhängigkeit der Republik", Rundschau, 8/57: 1968.
- Eraslan, C. (2017), "II. Abdulhamid Devrinde Eğitim", Objektifden Yansıyanlarla Sultan II. Abdülhamit Döneminde Eğitim, ((Ed. C. Eraslan), 1. Baskı, İstanbul: Üsküdar Belediyesi: 11-23.
- Ergün, M. (1982), Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Ersanlı, B. (2006), İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2004), Bürokrasi ve Siyaset; Bürokratik Devletten Etkin Yönetime, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gencer, A. İ. ve Arslan, A. (2004), İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve ilk Meclis Zabıtları, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Güler, A. (1994), Türkiye'de Üniversite Reformları, Ankara: Adım Yayınları.
- Gündüz, M. (2016), "Anılarda Üniversite Sorunları ve Eleştiriler", Dünyada ve Türkiye'de Üniversite, Haz. Necmettin Tozlu, Vefa Taşdelen ve Mehmet Önal, Bayburt Üniversitesi yayınları, Ankara: Hermas Tanıtım Ofset: 233-273.
- Heper, M. (2006), Türkiye'de Devlet Geleneği, (Çev. N. Soyarı), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hirş, E. (1950), Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi, C. 1, İstanbul: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2005), İmparatorluk Çağı 1875-1914, (Çev. V. Aslan), 3. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi.
- Karataşer, B. (2017), "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme", The Journal of Academic Social Science Studies, S. 57: 423-434.
- Karpat, K. H (2009)., Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji, 2. Baskı, İstanbul: TİMAŞ Yayınları.
- Kenan, S. (2016), "Üniversite'nin Kısa Hikâyesi", Dünyada ve Türkiye'de Üniversite, (Haz. N. Tozlu, V. Taşdelen ve M. Önal), Bayburt Üniversitesi Yayınları, Ankara: Hermas Tanıtım Ofset: 5-34.
- Koçak, C., "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları: 485-494.
- Koçer, H. A. (1992), Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.
- Mantran, R. (1999), Osmanlı imparatorluğu Tarihi II: XIX. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa, (Çev. S. Tanilli), 2. Baskı, İstanbul: Adam Yayınları.
- MEB Yükseköğretim Genel Müdürlüğü (1998), Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Mikusch, D. V. (1928), Gazi Mustafa Kemal; Zwischen Europa und Asien, Leipzig: Paul List Verlag.
- Özkalp, E. (2008), Sosyolojiye Giriş, 16. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Özkan, S. (2015), Türk Eğitim Tarihi, 7. Baskı, Ankara: Nobel Kitap.
- Pusch, B. (1998), "Verschleierte Berufung?: Zur beruflichen Situation proislamischer Journalistinnen in der Türkei", Zeitschrift für Türkeistudien, Hrsrg. Zentrum für Türkeistudien, 11/2, Leske + Budrich: 213-231.
- Sakaoğlu, N. (1985), Eğitim Tartışmaları, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları: 478-484.
- Sarıoğlu, M. (2012), Türk Eğitim Tarihinden Esintiler, , Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Şimşek, H. (2016), "Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Üniversitelerinin Tarihsel Gelişimi", Dünyada ve Türkiye'de Üniversite, (Haz. N. Tozlu, V. Taşdelen ve M. Önal), Bayburt Üniversitesi Yayınları, Ankara: Hermas Tanıtım Ofset: 129-170.

Taşer, S. (2010), "Darülfünun-ı Şahane'de Kayıt, Ücret ve İmtihanlar ile İlgili Hususlar ve Başarılı Öğrencilerin Ödüllendirilmesi", Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 29: 357-370.

Tekeli, İ. (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişiklikler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları: 456-475.

Tekeli İ. (2010), "Cumhuriyet Öncesinde Üniversite Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gerçekleştirilmesinde Alınan Yol", Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961), (Ed. N. K. Aras, E. Dölen, ve O. Bahadır), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi: 19-51.

Tunaya, T. Z. (1984), Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1- İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918), 2. Baskı, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Tunçay, M. (1984), „Der Laizismus in der Türkischen Republik“, Jahrbuch zur Geschichte und Gesellschaft des Vorderen und Mittleren Orients, Thema: Islam und Politik in der Türkei, (Hrsg. J. Blaschke & M. v. Bruinessen, Berlin: Express Edition: 53-93.

Tunçay, M. (2005), Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), 4. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Usta S. ve Çelik V. (2015). "Türkiye'de Cumhuriyet Sonrası Kamu Yönetimi Eğitiminin Gelişimi". Kamu Yönetimi Eğitimi-Geçmişten Geleceğe Ulusal Perspektifler (Ed.Parlak B., Okcu M. ve Akman M.). Bursa: Ekin Yayınevi.

Üstel, F. (2009), "Nakul Vatandaş"ın Peşinde, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Wedel, H. (1990), "Türkei im Wandel – 1. Bonner Türkei- Forum 29.10.1990-", Zeitschrift für Türkeistudien, Hrsg. Zentrum für Türkeistudien, 3/2, Leske + Budrich: 173-181.

Yavuz, H. (1998), Osmanlılık, Kültür, Kimlik, 2. Baskı, İstanbul: Boyut Kitapları.

Zürcher, E. J. (2007), Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev. Yasemin Saner Gönen, 21. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Extended Summary

The Effect of Official Ideology on Higher Education from Darülfünun to Istanbul University

In the construction processes of modern nation states, education has served a fundamental function. Abandoning the traditional sense of belonging and building a new belonging was seen as imperative. In traditional state structures, communities of different ethnic and religious backgrounds could live under the administration of the same state. The decisive factor in the belonging of individuals was the religious community to which they belonged. People defined themselves with the religious community they were in. There was no loyalty to the state in today's sense. There was no emotional connection between the state apparatus and individuals in the current sense.

Modern states have gone on to build their own citizens. People with different ethnic and religious characteristics living in different parts of the country tried to be shaped by the identity presented to them by the state. With the spread of schooling across the country and the gradual transition to compulsory education, the official language of the state was taught throughout the country and other languages were destroyed over time. States first formed, then they built their own nation.

A serious transformation in the field of education had become necessary for both the growing bureaucracy network and the training of equipped personnel needed by the industry. In this context, great jobs were also assigned to higher education institutions.

The effects of the French revolution were spreading rapidly and after a while, this situation started to have serious effects, especially on non-Muslims living in the Ottoman State. The transformation of the country into a modern state and the construction of the state-bound citizen had become imperative. In this context, after establishing military and medical training institutions in the first place, gradual schooling was expanded. In these schools, both the needed personnel would be trained, and the "Ottoman" would be built. Schools opened in accordance with the political conditions of the time and changes in the curriculum in these schools began to manifest themselves.

After the declaration of the republic, a university structured in line with the goals of the new regime was deemed mandatory and steps were taken in this direction gradually. It was aimed to raise new generations that are compatible with both the "History Thesis" and the "language" policy and the principles of the regime.

In this study, it was tried to examine the development and transformation of Higher Education institutions from the Ottoman Empire to the Republic by making a literature review. In addition, my Ph.D. study (2011) and the article titled "School in the National Identity Building in the Ottoman State" (2014) were also used.

The historical development process of the university institution took place over long centuries. The foundation of universities in Europe goes back to the institutions called the "*studium generale*" in the Middle Ages. In these institutions, in addition to the clergy, officials who would work in public affairs were also trained. Studium general was originally called "university" for the structures organized as a guild by teachers and students. However, over time, this concept was used to describe higher education institutions. Universities provided educational services with political will or authority given by the church. With the fee received from the students, they survived autonomously. Between the 11th and the 16th centuries, they were only limited to education. The medieval university was not included in humanism, enlightenment, Renaissance and reform movements in the West starting from the 16th century, and the changes and transformations in the field of science and industry. Most of the breakthroughs in these areas have developed outside universities. A serious transformation took place between the 16th and 19th centuries at the universities and started to be a part of this change and transformation. Universities have ceased to be not only educational institutions but also started to conduct scientific research and produce information.

Education in the Ottoman Empire was created in accordance with the empire's understanding and possibilities of the pre-industrial period. In traditional education, it was engaged in training few people and creating a small upper class that was needed. In this context, educational institutions mainly operated in order to train the science class and the executive class. While the training of the İlmîye class took place in the madrasahs, the military class was trained in Enderun (Tekeli 2010: 19-20). The Ottoman educational system and Western educational institutions were in a certain balance until the 1600s. However, after the scientific developments in the West, this balance began to deteriorate.

The construction of a modern nation made it impossible for different social groups to provide education independently from their own educational institutions. Higher education institutions, which were previously trained in military and medical fields, were opened, and schools for civilian fields were opened in time. The aim was to build a nation that ignores differences through these schools.

Different attempts were made after the idea of establishing a university emerged. With the establishment of Darülfünun, an important step was taken in terms of higher education. The university founded also reflected the ideology of the period. While an Islamist line was considered important during the reign of Abdulhamid II, it can be said that after the second Constitutional period, it moved to a more secular line in education.

It was observed that Darülfünun and the official ideology could not act harmoniously at many points in the early Republican period. Darülfünun was closed down and Istanbul University was founded instead of the reforms to be made as a carrier of Kemalist ideology. The newly established university would operate in harmony with the historical and language theses of official ideology. Most of the academic staff, which are not compatible with the official ideology, have been dismissed.